

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ^๙ อยู่หลัง

สถานีรถไฟลพบุรี คืออยู่ทางทิศตะวันตกของสถานีรถไฟ
ผู้ที่เดินทางทางรถไฟจะมองเห็นพระปรางค์เด่นชัดพอสมควร
ถ้าหากว่าตัวสถานีรถไฟไม่สร้างทางฟากตะวันตก
ของทางรถไฟแล้ว จะทำให้ผู้เดินทางทางรถไฟมองเห็น
พระปรางค์และบริเวณวัดอย่างชัดเจนทีเดียว แต่น่าเสียดาย
เหลือเกินที่สถานีรถไฟสร้างบังเสียแล้ว

พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเป็นพระปรางค์
องค์เดี่ยวโดดๆ (ไม่ใช่เป็น ๓ องค์ เหมือนพระปรางค์
สามยอด) คือทรงไม่สูงชะลูด คือเป็นทรงป้อมหรือทรง
ป้อมคล้ายงาช้างแครงอก และก่อด้วยศิลาแลง แต่ได้ซ่อม
แซมในสมัยอยุธยาหลายครั้งด้วยกัน เท่าที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน
จึงผิดแปลกไปจากเดิมมากทีเดียว เข้าใจว่าเดิมทีเดียว
นั้นคงเป็นพระปรางค์ที่สร้างขึ้นรุ่นราวคราวเดียวกับพระ
ปรางค์สามยอดในสมัยลพบุรีที่ขอมมีอำนาจอยู่ ราว พ.ศ.
๑๕๐๐—๑๘๐๐ เป็นพระปรางค์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
อยู่ด้วย จึงเป็นวัดที่มีชื่อเสียงวัดหนึ่งในสมัยโบราณ และ
เป็นวัดหนึ่งที่มีชื่อว่า “มหาธาตุ” เหมือนกับเมืองหลวง

เก่าในสมัยโบราณทั่วไป ซึ่งมักจะมีวัดมหาธาตุอยู่ทุกเมือง เช่น สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบุรี อยุธยา ราชบุรี เป็นต้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์เรื่องเที่ยวตามทางรถไฟ และได้ทรงกล่าวถึงพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุไว้ตอนหนึ่งว่า

“วัดมหาธาตุ อยู่หลังสถานีรถไฟข้างคานตะวันตก เป็นวัดสำคัญและวัดใหญ่โตกว่าวัดอื่นๆ ทั้งเมืองลพบุรี จะเริ่มสร้างแต่ครั้งขอม หรือสร้างเมื่อไทยมาเป็นใหญ่ขึ้นไม่ทราบแน่ชัด รู้แต่ว่าสร้างในสมัยเมื่อพระพุทธศาสนาเป็นใหญ่กว่าศาสนาพราหมณ์ และสังเกตได้โดยแบบอย่างฝีมือช่างว่าเป็นของสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาชั้นต้น เมื่อพระรามาธิบดีครองเมืองลพบุรีนั้นโดยมากที่เป็นสิ่งสำคัญคือพระปรางค์ใหญ่ซึ่งเป็นพระมหาธาตุก่อด้วยศิลาแลงปูนปั้น ประกอบลวดลายงามนัก พระเจดีย์รายที่รูปสัณฐานแปลกๆ และลวดลายทำงานนำชมก็มีมาก เป็นที่แห่งหนึ่งซึ่งช่างชั้นหลังมักไปเลือกแบบอย่างถ่ายไปสร้างในที่อื่น พระพุทธรูปที่ฝีมือช่างชั้นต่อขอมก็มีมาก มีพระศิลาท่งแท่งตั้งเตี้ยขนาดใหญ่นั่งมาจนขนาดเล็ก ด้วยเทือกเขาศิลาทรายและศิลาเขียว ซึ่งใช้ทำเทวรูปและเทวสถานมาแต่ครั้งขอม อยู่

ไม่ห่างเมืองลพบุรีนัก เรียกว่าเขาเพนียด ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทุกวันนี้รูปศิลาที่ทำค้างไว้แต่ครั้งโบราณก็ยังมีอยู่ วัดมหาธาตุนี้ปรากฏว่า บุรณะปฏิสังขรณ์ต่อมาในชั้นกรุงศรีอยุธยาอีกหลายคราว คือสมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทรงปฏิสังขรณ์คราว ๑ ถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงปฏิสังขรณ์อีกคราว ๑ ทั้งทรงสร้างพระวิหารกับสิ่งอื่นเพิ่มเติมขึ้น อันรู้ได้โดยฝีมือช่างทั้งหลายสิ่ง พระเจ้าบรมโกศทรงปฏิสังขรณ์เมื่อตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งที่สุด เดียวนี้วัดมหาธาตุเป็นวัดร้างแต่ยังมีสิ่งซึ่งน่าดูฝีมืออยู่หลายแห่ง”

หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ได้บรรยายทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อ ๑๒ มีนาคม ๒๔๗๗ เรื่อง “การสำรวจโบราณสถาน” ตอนหนึ่งว่า

“วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อยู่หลังสถานีรถไฟทางฝ่ายตะวันตก เป็นวัดสำคัญและใหญ่โตกว่าวัดอื่น ๆ ทั้งเมืองลพบุรี แบ่งที่ออกได้ ๒ บริเวณ ๆ ข้างตอนใต้ ซึ่งมีกำแพงล้อมรอบอยู่เป็นสำคัญ เป็นส่วนพุทธาวาสข้างเหนือคือตรงไฮเต็ลละไว้ และโรงเรียนประจำจังหวัดอยู่นั้น เป็นส่วนสังฆาราม คือส่วนที่พระสงฆ์อยู่...”

ปัจจุบันนี้โฮเต็ลละไว้ไม่มีแล้ว และโรงเรียนประจำจังหวัดได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนเทคนิคลพบุรี (แผนกช่างก่อสร้าง) แล้ว และนายกมล เกตุศิริ ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่องเมืองลพบุรีว่า “ส่วนนี้ยังมีโบราณสถานเหลืออยู่อีกแห่งหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ เรียกว่า “ตึกสมเด็จพระเจ้า” คือเป็นตึกที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช...”

ศาสตราจารย์ ดร. จอง บวชเชอลีเย มีความเห็นเกี่ยวกับพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุนี้ว่า ไม่ใช่เป็นสถาปัตยกรรมขอมทั้งแผนผัง สัดส่วนและส่วนโค้งของลายปั้นนูนบนยอดผนังจึงไม่ได้ถูกซ่อมแซมเพิ่มเติมในภายหลัง ก็ไม่ใช่แบบขอม และทับหลังคาทางด้านใต้ของมุขก็ทำด้วยแลงปั้นนูนประกอบ พระปรางค์องค์นี้ไม่อาจเก่าไปกว่า พ.ศ. ๑๘๐๐ และโดยทั่วไป สถาปัตยกรรมทั้งหมดที่เรียกกันว่าแบบไทย—ขอม ซึ่งมาจากสถาปัตยกรรมแบบนี้ ก็ควรจะเรียกเสียใหม่ว่า แบบอยุธยาหรือสุโขทัยอยุธยา

บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุในปัจจุบันนี้มีเนื้อที่ประมาณ ๒๐ ไร่ นับว่ามีเนื้อที่กว้างมากทีเดียว นอกจาก

มีพระปรารภองค์ใหญ่อยู่ประมาณกึ่งกลางของเนอทงหมดแล้ว ยังมีอาคารอื่นๆ และพระเจดีย์ที่อยู่รอบบริเวณวัด ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาอีก เช่นมี **ศาลาเปลื้องเครื่อง** อยู่ทางด้านหน้าของวัดทางทิศตะวันออก เหตุที่ชื่อว่าศาลาเปลื้องเครื่องก็เพราะว่าก่อนที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จประกอบพิธีทางศาสนา นั้น จะต้องเสด็จมาเปลื้องเครื่องทรงออกที่ศาลาเปลื้องเครื่องก่อน จึงเป็นที่สันนิษฐานได้ว่า วัดพระศรีรัตนมหาธาตุนี้ อาจจะเป็นวัดทางพระพุทธศาสนาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และพระองค์คงจะเสด็จมาประกอบพิธีทางศาสนาที่วัดนี้แน่นอนอนเข้าใจว่าคงจะสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรืออาจจะเป็นสมัยพระราเมศวร หรือสมัยพระเจ้าบรมโกศก็ได้ ในปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่าศาลาเปลื้องเครื่องได้ปรักหักพังหมดแล้ว ยังเหลือแต่เสาเท่านั้น ต่อจากศาลาเปลื้องเครื่องไปทางทิศตะวันตกก็เป็น **“วิหารหลวง”** ซึ่งปัจจุบันนี้ยังอยู่ในสภาพดีพอสมควร ก่อขึ้นด้วยอิฐถือปูนอย่างเต็มที่เดียว ลักษณะของประตูวิหารหลวงทำตามแบบศิลปะของไทย ส่วนหน้าต่างสร้างตามแบบโกธิคของฝรั่งเศส คือมีลักษณะเป็นแบบโค้งแหลม ซึ่งเข้าใจได้อย่างชัดเจนว่า

วิหารหลวงนั้นคงจะสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
อย่างแน่นอน เพราะในสมัยนั้นช่างฝรั่งเศสได้เข้ามาสร้าง
สิ่งก่อสร้างต่างๆ มากมายในลพบุรี เช่นบ้านวิชาเยนทร์
พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท เป็นต้น ล้วนแต่มี
หน้าตาเป็นแบบโค้งแหลมทั้งสิ้น

นอกจากศาลาเปลื้องเครื่องและวิหารหลวงแล้ว
รอบๆ พระปรางค์องค์ใหญ่ยังประกอบไปด้วยวิหารคด
และยังมีพระเจดีย์ราย ซึ่งมีรูปพรรณสัณฐานแปลกๆ อีก
เกือบรอบพระปรางค์องค์ใหญ่ทีเดียว พระเจดีย์รายบาง
องค์ยังอยู่ในสภาพดีพอสมควร จะสังเกตเห็นลวดลาย
รอบองค์พระเจดีย์อย่างสวยงามยิ่ง แต่บางองค์ก็ชำรุดหัก
พังลงไปมาก ส่วนวิหารคดนั้น ได้ถูกทำลายไปเกือบ
หมดสิ้น ยังเหลือแต่รากฐานเท่านั้น สังเกตได้ว่าวิหารคดนี้
ได้มาบรรจบกันตรงท้ายวิหารหลวง มีรอยหลังคาและรอย
ไม้เครื่องบนปรากฏที่กำแพงด้านนอกวิหารหลวงอย่าง
ชัดเจน

สำหรับการซ่อมแซมพระปรางค์องค์ใหญ่ และการ
ก่อสร้างสิ่งก่อสร้างรอบพระปรางค์ เข้าใจว่าหลังจากที่ซ่อม
ได้เสียมอำนาจไปแล้วนั้น ก็เริ่มครั้งแรกในสมัยอยุธยา

ตอนต้น ซึ่งน่าจะเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา ในสมัยที่พระ
 รามศวรรได้เสด็จมาประทับที่เมืองลพบุรี จะสังเกตได้จาก
 ลวดลายปูนปั้นตามพระปรางค์นั้นน่าจะเป็นฝีมือช่างสมัย
 อยุธยา ต่อมาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก้ได้เสด็จมาทูลบำรุง
 และปฏิสังขรณ์เช่นกัน จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระ-
 นารายณ์มหาราช ก็ได้มีการซ่อมทงพระปรางค์และก่อสร้าง
 วิหารหลวง วิหารคต พระปรางค์ และเจดีย์รายรอบพระ-
 ปรางค์ (พระปรางค์รอบๆ พระปรางค์องค์ใหญ่นั้นมีรูป-
 ทรงเป็นแบบกลีบบมะเฟือง เจดีย์ก็ทรงสวยๆ และมีรูปปั้น
 ที่งามๆ ด้วย) สำหรับองค์พระปรางค์ก็มีการก่ออิฐถือปูน
 ส่วนยอดพระปรางค์ที่ชำรุด โดยโบกปูนและพิมพ์ลวดลาย
 ใหม่ ในตอนล่างของพระปรางค์ด้วย จึงเห็นได้ว่าพระ-
 ปรางค์นั้นได้รับการซ่อมแซมหลายครั้งด้วยกัน รูปทรง
 ของพระปรางค์จึงแปลกไปจากพระปรางค์ของขอมเดิม จน
 กระทั่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้เสด็จประพาส
 ลพบุรีถึง ๓ ครั้ง และพระองค์คงโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัด
 พระศรีรัตนมหาธาตุด้วยเช่นกัน

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าในปี พ.ศ.
 ๒๓๑๐ แล้ว วัดนี้ก็เป็นวัดร้างเรื่อยมา จนกระทั่งเมื่อครั้ง

ที่ราชบัณฑิตยสภาได้ซ่อมแซมพระปรางค์สามยอด ก็ได้มา
 ขุดแต่งบริเวณวัดนี้ด้วย ได้คัดเลือกพระพุทธรูปตั้งไว้ใน
 พิพิธภัณฑสถานเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ วัดนี้ยังมีพระเครื่อง
 ที่มีผู้นิยมแสวงหากันมาก เช่น พระหยาน พระร่วงหลังลาย
 ผ้าลพบุรี เป็นต้น จึงมีผู้ลักลอบขุดกันบ่อย ๆ จนกระทั่ง
 ครองหลังสุด เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ นี้เอง ได้มีผู้ไปลักขุดกัน
 อย่างอื้อฉาวอีก จนทางกรมศิลปากรต้องรีบไปขุดรักษาไว้
 เสียก่อน มิฉะนั้นจะมีผู้ลักขุดไปเสียหมด พระเครื่องทั้งที่
 ขโมยลักขุดไปและกรมศิลปากรขุดเอง รวมแล้วหลายร้อย
 องค์ทีเดียว ถ้าหากจะป้องกันมิให้มีผู้ลักขุดได้ ทางกรม
 ศิลปากรกับทางเทศบาลเมืองลพบุรีก็น่าที่จะช่วยกันทำ
 อย่างใดอย่างหนึ่ง ให้บริเวณวัดนี้สะอาดเรียบร้อย ไม่ให้
 มีหญ้าขึ้นรกรงรังและไม่ให้คนมั่งง่ายเอาขยะมูลฝอยไปทิ้ง
 ในบริเวณวัด อาจะจัดบริเวณวัดเป็นสวนปลูกไม้ดอกให้
 สวยงาม อาจะจัดหาม้านั่งตั้งไว้บ้าง และมีแสงไฟฟ้า
 สว่างทั่วบริเวณวัด จะทำให้มีผู้คนไปพักผ่อนหย่อนใจ และ
 นั่งชมความงดงามของพระปรางค์และเจดีย์รายรอบ ๆ ได้
 ด้วย ทั้งยังจะเป็นสถานที่ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปชมได้
 อย่างดีอีกด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ นี้ ทางกรมศิลปากรได้ทำการขุดแต่งบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุได้บ้าง ทำให้พบหลักฐานบางอย่างเพิ่มขึ้น เช่น พบบันไดที่เรียงอิฐสวยงามมาก เป็นต้น

นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปลพบุรี ควรจะผ่านไปชมได้ ถ้าไม่แวะเข้าไปเดินชมภายใน ก็อาจจะขับรถผ่านรอบบริเวณวัดก็ได้ เพราะมีถนนรอบทั้งสี่ด้าน หลังจากที่ท่านนมัสการพระกาล หรือชมพระปรารักษ์สามยอด ชมบริเวณพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์แล้ว ก็น่าจะเลยไปชมวัดนี้ให้ได้ เพราะอยู่ใต้ศาลพระกาลลงมาไม่มากนัก. *